

Inledning

Nummer 44 av *Almqvistiana* ägnades Almqvists allra tidigaste tryckta verk, traktaten *Hvad är kärlek?* från 1816 och den lilla australiska sagan *Parjumouf*, som utkom året därpå. Dessa två skrifter utkom anonymt, som vanligt var för oetablerade författare vid den tiden. När vi nu, två och ett halvt år senare, i *Almqvistiana* nummer 48 uppmärksammar Almqvists sista skrifter har en annan form av anonymitet och hemlighetsmakeri smugit sig in. Det rör sig om översättningsvolymen *Swedenborg skildrad såsom hermetisk filosof* (1862) och den året efter Almqvists död utgivna *Anekdoter såsom bidrag till guldmakeriets historia* (1867).

Det senare verket har Almqvists namn på omslaget, men han anges ha den besynnerliga funktionen av att ha ”aflemnadt” manuskriptet för att utgöra en del av Törnrosens bok. Swedenborgboken saknar uppgift om såväl författare som översättare, och här är det ännu svårare att bedöma arten och graden av Almqvists engagemang i texten. Omslaget anger skriften vara ”Anmärkningar af en amerikanare”, medan översättningen på titelsidan anges vara ”redigerad af Carl Wingstedt”. Denne hade några år tidigare rättat och genomsett en svensk–engelsk parlör av P.O. Welander, avsedd ”såväl för skolor som till sjelfundervisning och för utvandrare”.

Almqvists utvandring till Amerika hade som vi vet en annan bakgrund än den svenska fattigdom Vilhelm Moberg senare skildrade. Kanske spelade det sin roll för de dunkelt angivna upphoven till dessa två verk, som Susanna Åkerman och jag själv skriver om i detta nummer, vilket också rymmer utdrag ur guldmakeriboken, två Almqvistdikter och en recension av Bunny Ragnerstam. Vi påstår oss inte komma med några definitiva svar, men vi har läst texterna, som båda än så länge saknas i de samlade skrifterna och i Litteraturbanken på nätet, noggrant och med intresse, ett intresse vi hoppas kunna förmedla till er läsare. Mycket nöje!

Jonas Ellerström

Almqvist i Amerika 1863 (mustasch och pipskägg tillritade av oklar anledning).

C.J.L. ALMQVIST

Inledning till *Anekdoter såsom bidrag till guldmakeriets historia*

”Ja, mina herrskaper!” – sade herr Hugo Löwenstjerna, i det han såg sig omkring i den talrika kretsen af anhöriga och bekanta – ”det der är alltsammans obeskrifligen intressant. Jag hör eder, nu som alltid, med odeladt nöje. Men – här förekommer mig en annan sak, som jag vid detta tillfälle har att säga. Hörpå, Richard Furumo” –

Denne herre uppstod med en artig och djup bugning.

”Åh, sätt dig, min kära Richard”, sade herr Hugo. ”Vi behöfva inga omständigheter. Hvad jag har att nämna för dig, är blott, att du denna gång icke skall inkomma till Jagtslottet med någon roman. Icke så, att ej jag och vi alla på Jagtslottet tycka om romaner, då de äro trefliga, angenäma och känslofulla; men förhållandet är, att vi på en tid hafva fått nog deraf i Törnrosens Bok redan. Vi önska nu någonting vetenskapligt, rent vetenskapligt – förstår du?”

”Jag begriper”, svarade han. ”Men jag befarar, att jag, som ingen vetenskapsman är, utan blott en hofskald, ej kan för Törnrosens Bok inlemna något så rent vetenskapligt, det vill säga, rent vetenskapligt, att” –

”Nå, än se'n? Hvad befarar du?”

”Jag fruktar, att en slik afhandling af mig – till följe af min natur – blir torr.”

”Torr? Nå ja, sedan vi så länge seglat omkring på romanernas omätliga ocean och äfven nalkats flere intagande öar der, skulle det onekligen kännas rätt angenämt, att också någongång, om ock blott för en stund, komma på det torra. Det rent vetenskapliga är alltid något torrt, så tillvida; men om det tillika är grundligt och så pass klart att man begriper det, har jag intet deremot. Tvertom! låt gå alltså. Hvad sägen I, mina herrar och damer?”

Allmän acclamation.

”Du hör, Richard, att Jagtslottet röstar för någonting grundligt och torrt.”

”Jag hör det med stort nöje.”

”Nåväl?”

”Jag skulle väl kunna anmäla ett litet stycke, grundligt och någorlunda torrt. Men jag är rädd, att deruti ock tör förekomma en och annan rad latin.”

”Latin? hvad skadar det? Det är desto grundligare och bättre.”

”Om så är, så” –

”Du har således ett stycke att anmäla, af det slag vi önska?”

”Jag tänker att jag har, möjligtvis.”

”Galant! Låt höra: hvad handlar det om?”

”Om alchymi.”

”Hvaba? alchymi?”

”Eller kemi, rätt och slätt, om så behagas. Men alchymi låter superbare.”

”Men”, sade herr Hugo och blickade omkring sig med betänklighet och mycket allvar: ”alchymien är ju en alldeles otillförlitlig och osäker sak?”

”Alchymien, som sådan”, svarade Richard, ”tör utgöra en osäker vetenskap, eller en säker – jag vet icke hvilketdera: men historien derom, kan icke desto mindre vara pålitlig, som sådan. Och det är den, som mitt manuskript rör.”

”Aha – historien om alchymien? Nå, det är annat. Det vilja vi höra. Jag har alltid tyckt om historien. Hon är mitt Lieblingsstudium. Och icke blott historien håller jag af, utan äfven historier.”

”Skall jag då låta Jagtslottet höra mitt lilla manuskript?”

”Lilla manuskript? Hur kan det vara ett så kort manuskript, då du säger, att det ej blott är torrt, men framför allt grundligt? Hur långt är det då?”

”Låt mig tänka efter – 1, 2, 3, 4 – jo, det går till inemot sina 6 eller 7 kapitel.”

”Sju kapitel? Det är bra. Det måste då innehålla någonting.”

”Det tänker jag att det gör, verkligen.”

”Men hörpå, Richard Furumo, huru kan du komma med en bok

i alchymien, du, som icke en gång kan kemi? Och, att du är okunnig deruti, vet jag bestämdt.”

”Också inlemnar jag det blott. Och det kan jag.”

”Godt! Men hvarifrån har du fått manuskriptet? – Om alchymi – hm minsann” –

”Jag har hittat det i min brunmålade kista på Råbäcken.”

”Aha? nå det låter höra sig. Mina samtliga herrskaper, hvad säger ni? Skola vi låta Richard föredraga sitt nya manuskript? För min del får jag erkänna att jag är nyfiken; ty jag förstår ej det allringaste alchymi, och jag skulle rätt gerna vilja höra, om den är en så opålitlig vetenskap, som man säger – eller en så pålitlig, som man också säger.”

”Får jag begynna?” frågade Richard Furumo.

”Ja, begynn, min kära Richard. Och det vid sjelfva begynnelsen, om du behagar.”

”Jag skall då börja med alchymiens primitiva upphof?”

”Alldeles.”

”Jag skall.”

”Förträffligt!” utropade herr Hugo. ”Aldrig i min lefnad har jag känt mig vid så godt humör att lyssna på saker som jag icke har det allraminsta begrepp om, ej kan så mycket som det första abcd af. Men jag säger dig öppet, Furumo – ty vi hafva alltid behandlat hvarann som uppriktiga vänner! – att om ditt manuskript ej innehåller grundligheter och faktiska uppgifter, så låter jag det icke få ett rum i Törnrosens Bok.”

Sedan de närvarande herrskaperna rangerat sig på sina platser och äfven intagit dem, öppnade Richard Furumo sitt manuskript och bläddrade i arken. Då han slutligen bland dem igenfunnit ”Första Kapitlet”, företog han sig att läsa, som följer.

MADELEINE GUSTAFSSON

Lazuli har rest

Jag är den sansade systemen
som vallar den stumma
med ändlöst tålamod
Jag visar henne stenarna vid stranden,
båtarnas tomma snäckskal,
de tunga tågen över Årstabron
Ingenting betyder något
Sedan byter vi roller
Hennes vilja växer
Hon för mig vart hon vill
tills jag åter vaknar
Aldrig mer får vi sällskap av varann

(ur *Vattenväxter*, 1983 och *En underlig plats*, 2023)

JONAS ELLERSTRÖM

Almqvists alkemiska anekdoter

Mystifikationerna är många. De börjar redan på omslaget till *Anekdoter såsom bidrag till guldmakeriets historia*. Under titeln anges: ”Manuskriptet författadt i S:t Louis, Missouri i Norra Amerika, men sedermera aflemnadt till Törnrosens bok af C.J.L. Almqvist”. Betyder detta att Almqvist är författare eller förmedlare? Vad han säkert kan antas ha skrivit är den tre sidor långa, orubricerade inledningen till boken, som är placerad före innehållsförteckningen och satt med större radavstånd än den sjuttio sidor långa huvudtexten.

Denna inledning är en liten jaktlotsinteriör av välkänt slag, och sådana skrev ju Love också till sin avhandling *Om svenska rim*. Johan Svedjedal noterar i den avslutande delen av sin biografi att Richard Furumo förekommer här men däremot inte i Almqvists övriga amerikanska författarskap. Det är Richard som i vanlig ordning uppmanas av herr Hugo att läsa upp något för den församlade kretsen, men ingen roman utan något vetenskapligt. Han förklarar sig ha ett manuskript om alkemi, närmare bestämt om dess historia, men då herr Hugo ifrågasätter hans kunskaper såväl i alkemi som i kemi svarar han (och då ekar omslagets verb): ”Också inlemnar jag det blott. Och det kan jag.” Som svar på frågan varifrån han fått manuskriptet svarar Richard lakoniskt att han hittat det i sin brunmålade kista på Råbäcken. Med detta får jaktlotskretsen och läsaren låta sig nöja, och boken tar sin början.

Vad texten rymmer inom sina första sex kapitel är en rapsodisk redogörelse för alkemins historia från dess mytiska ursprung hos den egyptiske guden Thot (i arabisk form Althotas), bland grekerna känd som Hermes Trismegistos, den trefalt mäktige (under detta namn figurerar han också i sena dikter av Gunnar Ekelöf). Historiken sträcker sig på dessa sidor fram till 1700-talet och de två alkemister som är kända under namnet Philalethes, walesaren Thomas Vaughan (1621–1666),

författare till verket *Introitus apertus ad occlusum regis palatium* (Den öppna ingången till konungens stängda palats), respektive amerikanen George Starkey (1628–1655).

I första kapitlet gör författaren något av en redogörelse för källäget, i alla fall för vilka av de gamla alkemisternas sällsynta skrifter han har tillgång till ”i utdrag”, liksom för vilka tidigare historikers och forskares böcker han utnyttjat för sitt kompilat. Särskilt framhåller han abbé Nicolas Lenglet du Fresnoys *Histoire de la philosophie hermétique* (1734), dock utan att ange utgivningsår, vilket han inte heller gjort för andra verk – fullt så vetenskapligt är inte Furumos manuskript.

Raderna om du Fresnoys bok är intressanta, eftersom de antyder att texten från början varit tänkt för elle i alla fall anpassats för en svensk läsekrets snarare än en amerikansk. Där sägs det att ”hans verk är ganska litet bekant, om alls så mycket som till titeln känt, i Sverige”. Följaktligen är det motiverat att bygga framställningen på du Fresnoys historik, och att författaren verkligen gjort det konstaterade Albert Lysander i sin biografi över Almqvist från 1878.

Texten har inga egentliga litterära ambitioner. Titeln genangivning till anekdoter får snarast förstås som kortfattade biografiska anteckningar. Svedjedal klagar också över hur torr och tråkig framställningen är, men det hör till saken att alkemin rymmer många verk av det här slaget, där framstående utövares liv och verksamhet beskrivs i former som kan likna mytiska fantasier, helgonlegender eller levnadsteckningar av det slag som inte i första hand bryr sig om årtal och fakta utan gör sitt föremål till huvudperson i en för utomstående mer eller mindre vidlyftig berättelse.

Till skillnad från kemin och den moderna naturvetenskapen över huvud taget syftar alkemin ju inte mot framtiden. Den är inte inställd på utveckling, på insamling av fakta, utan förutsätter i likhet med den antika föreställningen om guldåldern att den riktiga och fullständiga kunskapen är något som har funnits men som gått förlorad. Den står bara att återuppliva genom att studera äldre mästares skrifter och tyda dessas dunkla anvisningar och recept. En så avgörande sak som metallernas transmutation och inte minst framställandet av livselixiret, känt som de vises sten, har ju alltid varit för viktig att kungöra för

vem som helst. Bara den som visar sig värdig genom hängivenhet i studierna och enträget praktiskt arbete vid retortrar och alambic (den alkemiska destillationsapparaten) kan hoppas på att nå fram till sanningen och slutföra det stora (konst)verket, *ars magna*.

För dessa moraliska och existentiella aspekter visar sig emellertid texten – vare sig den nu är författad, kompilerad eller översatt av Almqvist – besynnerligt okänslig. Alkemi tycks här betyda enbart ett sätt att framställa världsliga rikedomar. För det andliga arbetet, för förädlandet av den egna personligheten, eller ens för de mer vittsyftande aspekterna av livselixirets garanterade bot mot mot alla sjukdomar, ja, mot döden själv, tycks författaren inte ha någon förståelse. Inte heller för det säregna symbolspråk på vilket alkemisterna förmedlat sina erfarenheter och resultat: ”Begriper någon hvad det är att på en half dag med vinättika och hafssalt göra ’en örn?’”

I och med det avslutande, sjunde kapitlet ändrar så boken helt karaktär. Herr Hugo har varnat Richard Furumo för att röra sig bort från grundligheter och faktiska uppgifter. Sällskapet har ju fått nog av romaner. Men vad detta kapitel, som sträcker sig från originalutgåvans sida 59 till sida 84 och bokens slut, utgör är i själva verket en novell, en romantisk och melodramatisk berättelse. I detta nummer av *Almqvistiana* återges ett avsnitt ur textens inledande parti och även dess avslutande sidor. Stilen är almqvistisk nog, något av ett återfall i det tidiga författarskapet, men innehåller samtidigt gott om anglicismer och några oöversatta engelska ord. Det talas om att ”gå till Mexico” snarare än att resa dit, och om vattendrag som hör till Rio Grandes ”affluenter” snarare än bifloder.

Detta är bara några exempel. Skulle Almqvist alltså ha tappat så mycket av sitt svenska språk, eller har han i hast översatt en amerikansk text? Det sjunde kapitlet, som behandlar den föregivne mexikanske guldmakaren José Guatimozin, utspelar sig nämligen under åren kring det nordamerikanska inbördeskriget och kan alltså omöjligt ha du Fresnoy som källa. Men inte heller förekommer Guatimozin i Ethan Allen Hitchcocks bok *Remarks upon alchemy and the alchemists* från 1857, även om den märklige militären, boksamlaren och ockultismhistorikern Hitchcock ofta nämnts i samband med Almqvists

REMARKS
UPON
ALCHEMY AND THE ALCHEMISTS,
INDICATING A METHOD OF DISCOVERING
THE TRUE NATURE OF
HERMETIC PHILOSOPHY;
AND SHOWING THAT THE SEARCH AFTER
The Philosopher's Stone
HAD NOT FOR ITS OBJECT THE DISCOVERY OF AN AGENT
FOR THE
TRANSMUTATION OF METALS.
BEING ALSO AN ATTEMPT TO RESCUE FROM UNDESERVED
OPPROBRIUM THE REPUTATION
OF A CLASS OF
EXTRAORDINARY THINKERS IN PAST AGES.

"Man shall not live by bread alone."

BOSTON:
CROSBY, NICHOLS, AND COMPANY,
111 WASHINGTON STREET.
1857.

amerikanska skrifter. Jag lyckades efter rätt stora ansträngningar och något som närmade sig en rättstvist med en skotsk bokhandlare och alkemihistoriker skaffa faksimilutgåvan av Hitchcocks bok från 1976, utgiven av The Philosophical Research Society i Los Angeles, och det är påfallande att den dels har ett helt annat upplägg än *Anekdoter...*, dels att Hitchcock i allt väsentligt betraktar alkemin som ett (kristligt) andligt arbete och alls inte som ett simpelt sätt att berika sig själv eller någon uppdragsgivare.

Det verkar rimligt att anta att berättelsen om José Guatimozin är en lika genuin almqvistsk text som inledningen i Jaktslottet. Så menar Svedjedal, så menade Ruben G:son Berg i sin stora bok *C.J.L. Almqvist i landsflykten* (1928), och så menade Gustav Johnson, professor vid North Park College i Chicago, när han 1948 översatte texten, som han utan tvekan kallade en novell, i *Journal of the Illinois State Historical Society*. De föregående partierna av *Anekdoter såsom bidrag till guldmakeriets historia* kan vi med stöd hos Lysander med samma rimlighet kalla en översättning i sammandrag eller ett kompilat, men knappast en originaltext.

Frågan kvarstår när boken tillkom, och om dess skilda delar har olika ursprungsår. Varken Berg eller Svedjedal tror på omslagsuppgiften att manuskriptet skulle vara författat under Almqvists tid i St Louis 1852–53, just sedan han ankommit till Amerika. Svedjedal menar att det är troligare att texten härrör från tiden i Philadelphia från 1854 och framåt, eftersom där fanns mer välförsedda bibliotek. Det är å andra sidan möjligt att Love fick låna du Fresnoys bok av Hitchcock, från 1855 bosatt i St Louis; den nyligen avlidne Lars Krumlinde har tyckt sig se spår av täta kontakter dem emellan. Slutkapitlet måste hursomhelst höra till Loves allra sista texter från Amerika, eftersom handlingen förs bortom krigsslutet 1865.

Så många antaganden, så få säkra uppgifter. Hur som helst står vi med ett udda och fascinerande exempel på att lusten att berätta levde hos Almqvist ända till slutet.

C.J.L. ALMQVIST

Don Guatimozin; hans lefnad och guldmakeri (utdrag)

[*Detta har hänt:* José Guatimozin, en mexikansk alkemist som anser sig vara en reinkarnation av Eyreneus Philaetha, har förälskat sig i Erminia, dotter till hans värd Pietro Bianconi. Genom honom lånar han pengar till sina experiment av Humphrey O'Brien, detta för att kunna gifta sig med Erminia, som han gett en liten mängd rött elixir, de visas sten i vätskeform. O'Brien ställer som villkor att giftermålet inte får ingås förrän lånet är återbetalt; sker inte det på utsatt datum begär han själv Erminia till maka.]

Don Guatimozin såg på Bianconi med en mörk uppsyn och svarade intet. Han aflägsnade sig. Då han kom in i sitt laboratorium och satte sin alambic i ordning, yttrade han för sig sjelf: "Nu fattar jag Erminias enigmatiske ord, den der gången. Emellertid – det är dock hårdt! O Eyreneus Philaetha och du, urgamle Althotas! bistån mig med ett nytt, ett förträffligt och förökadt elixir! Gode Gud, se också du i din nåd till Erminia och mig! Huru god, huru välvillig, huru barmhertig är hon icke mot de fattige: ingen nödlidande lemnar hon utan hjälp, allt sedan hon bekommit några medel att kunna utöfva sitt himmelskt varma hjertelags mening! Evige Gud, tänk på henne, och, för hennes skull, tänk äfven på mig!"

Han hade knappt slutat denna innerliga bön, förrän Erminia inträdde i hans rum och föll i hans armar. Hon kysste honom och utbrast: "Jag har hört allt, jag vet allt: vi äro således åtskilde!"

"Åtskilde? Nej – inför Gud – aldrig!"

"O Don José Guatimozin, du har endast hört en del af min stackars faders förskrifning. Du har hört, att vi måste vänta tills betalningstiden infaller; men den sednare delen, som följer, har du icke hört. Den innehåller, att, derest betalningen icke punktligt sker, så skall jag – jag olyckliga Erminia – af min far icke blott vägras att blifva din; men med detsamma, enligt min fars begifvande och löfte, blifva en annans: tillfalla Sir Humphrey såsom hans brud!"

”Hur kunde en fader gifva sådana villkor? ett sådant löfte?”

”Han kunde hafva låtit bli det, och du skulle ha blifvit utan medel till dina alchymiska företag.”

”Store Gud!”

Erminia omfamnade och kysste honom ännu en gång. Derpå började hon: ”Har du hört en annan nyhet, som inlupit?”

”En ny nyhet?”

”Alla de södra staterna hafva ingått i en formlig konfederation, och ett brinnande krig förestår, i större omfattning än förut, emellan vår amerikanska union och rebellerna. Denna stat, Missouri, hvaruti vi lefva, har anslutit sig till konfederationen mot unionen. Min far och du – ett par sådana svurne vänner till unionen och den republikanska friheten, samt med detsamma svurne fiender till rebellionen och slafveriet! – hvad skall det blifva af er? Både du och han ären från detta ögonblick omgifne af fiender på alla håll, af de hätskaste fiender på lif och död. Har du någon panacée också häremot, Don José? Sätt upp din alambic i god ordning, likt ett batteri, till motstånd och försvar!”

Don Guatimozin såg sig omkring, med djupt eftersinnande. Efter ett ögonblick utbrast han: ”Erminia! Allt eller intet – har du en gång sagt vara ditt valspråk. Välan! vi skola nu handla efter detta valspråks mening. Jag föreslår dig, att du och din far, och jag i sällskap (såsom eftertrupp och försvar mot förföljande fiender), genast resa bort härifrån. Vi skola lemna denna stat, som nu ligger i rebellionens ramar: vi skola begifva oss i väg med allt, hvad vi kunna flytta, och lemna det öfriga: vi skola fara på Mississippi utföre hela vägen till Nya Orleans och derifrån till Texas, så draga genom det (som väl också är eller snart blir rebelliskt) – men hvarthän nu, menar du, Erminia? Jo, icke till Galveston, Houston eller Austin, utan söderut öfver San Antonio till Rio Grande, jag menar, Rio del Norte, och derifrån till Mexico! Der har jag – icke vänner, kanske – men dock vänliga personer, så bekanta att de skola emottaga oss. Vi gå der upp till det stora Durango, eller till det vidsträckta Chihuahua.¹ Så mycket guld har jag dock hittills förmått producera genom mina laborationer, hvilka väl

---

1 Prononceras *Chivàva*.

icke fullt lyckats, men icke heller aldeles misslyckats, att jag skall vara i stånd att förskaffa oss ett hem. Chihuahua är också en republik, en republikansk stat, och mexikansk: dess land är rikt på mineralier af alla slag; der finns herrligt bly för mig att transmuttera till guld: der finnes också guld redan; men jag skall kunna göra tio gånger mera, och hvilket då skall blifva mitt, hvaremot det guld, som hemtas ur grufvorna, tillhör dessas egare. Och i Chihuahua gifs också silfver, o Erminia! har du icke hört talas om Santa Eulalias utomordentliga grufvor i den höga hällen på slätten nära Chihuahuas sjelfva hufvudstad? Och har du ej hört om silfret i hela detta ofantliga Sierra Madre för öfrigt? om silfret vid Botapelas, Jesus Maria och El Parral – välan! hvad säger du? I Chihuahua skall jag snart inrätta åt oss alla en skön boning, och mig särskildt ett laboratorium utan like: der skall jag icke dröja, förrän jag gjort projektioner till så mycket guld och silfver, som jag ännu behöfver för gäldandet af skulden, hvars termin nu är nära att komma, och dessutom fullt upp för fader Pietro och dig, min älskade Erminia, att ypperligt lefva. Välan! hvad säger du?”

”Jag är lycklig af hvad du säger!” svarade hon med hänryckning.

”Så berätta då i ögonblicket detta förslag för din far”, fortfor han. ”Vi skola bryta upp. Vi skola ej qvarstadna en dag här i rebellionens hemskt hotande gap, utsatte för Sterling Price² och hans förföljande röfvarhorder.”

Hon gick.

Allt i huset kom genast i rörelse. Fader Pietro hade utan svårighet – tvertom – med fullkomligt nöje omfattat planen att gå till Mexico. De gjorde sig i ordning att från den ej långt från St. Louis belägna lilla staden eller köpingen Bellefontaine i Missouri, hvarest de vistats, färdas till närmaste hamn, der de fingo sjölägenhet att gå med på den stora Mississippifloden, och gungade snart på dess vågor, söderut.

[– – –]

---

2 Sydstatsgeneral, tidigare guvernör i Missouri. [red.]

[Vi kommer på nytt in i berättelsen när Guatimozin, efter att lyckligt ha tagit sig till Mexico med far och dotter Bianconi och där framställt den erforderliga mängden guld, har begett sig norrut genom inbördeskrigets Amerika för att återbetala lånet till O'Brien. Han tas tillfånga, blir fråntagen sitt guld och tvingad att framställa mer åt sydstadsarmén. Han dör i fångenskap; O'Brien får veta detta och reser efter krigsslutet till Chihuahua.]

”Ah – min vän Pietro! känner du icke igen mig?” utbrast Sir Humphrey, i det han fattade och hjertligt skakade hans hand. ”Jag är O'Brien från Cincinnati.”

Pietro Bianconi spratt till vid dessa ord, och kunde till en början icke öppna sin mun.

”Det är sant”, sade Sir Humphrey, ”att jag har en sorgpost att meddela, och jag borde icke hafva kommit, kanhända, utan att först skriftligen tillkännagifva meningen med min hitresa.”

Pietro kunde ändock för häpnad ej uttala ett ord.

”Bjud till att dämpa din sorg, Pietro”, inföll den andre; ”kom ihåg att vi alle äro menniskor, underkastade hvad menniskan tillhör. Vet då – efter jag på detta oförberedda sätt nödgas frambära min sorgpost –”

”Gud! hvad måste jag ana? Humphrey, har du icke sett Guatimozin? Hvad har träffat honom? Vi hafva väntat – väntat så länge!”

”Nej, Pietro! Jag har icke sett Guatimozin, och det bästa beviset derpå är, att jag här (han upptog sina papper) kan visa dig den af dig utställde skuldförbindelsen till mig, och som följaktligen blifvit obetald, efter jag ännu har den i min hand.”

”Barmhertige Gud! och vi som hoppades så fullt och fast på denna hans resas utgång!”

”Förstå mig, gode Pietro – och måtte Erminia höra mig – hvar är hon? – märk noga på hvad jag säger! Nåväl! denna förskrifning är obetald, och jag skulle komma att som brud afhemta den älskade, den sköna, den oförgätliga Erminia –”

Pietro Bianconi stod blek i anletet som ett vax.

”Hafva vi icke” – inföll den andre med rörelse – ”varit varma vänner alltifrån din goda hustrus tid, och hvars anförvandt, ehuru blott

som en yngre medlem af släkten, jag räknar mig till en heder att vara: har jag icke alltid bevisat mig sjelf som en trogen vän till er? Och nu skulle icke jag känna hvad som tillhör också mig?"

"Ha", undföll det Bianconi med ett knappt återhållet djupt svårmod. "Jo, jag vet hvad som med rätta tillhör dig", suckade han.

Sir Humphrey tog förskrifningen och slet den i stycken. "O!" ropade han, "lär att förstå min mening. Guatimozin har medfört penningar för mig till fullt belopp; men jag har icke erhållit dessa penningar, och han har sjelf förlorat lifvet derpå: jag har fått kunskap derom. Han har mist sitt lif under rebellernes hand; och då Unionen förlorat så många millioner på dem, kan också jag gå miste om de dollars, jag tillsatt. Guatimozin, hvar än han nu är, i hvad verld han vistas – han har ingen skuld mera. Se här ditt namn på papperet, Pietro; tag det tillbaka: det öfriga uppbränna vi. Hvar är Erminia? Kan jag ej få se, kan jag icke få helse på denna min anförvandt, som alltid varit mig så innerligt kär? Jag ville för hennes skull pröfva hennes tilltänkta brudgums redbarhet, ordhållighet, själsförträfflighet – han har hållit profvet – och, endast alltför väl! Men, kan jag ej få se henne? ej en skymt? Ack, jag förstår, hon har fasat vid min ankomst och vill icke visa sig! Är det möjligt, att hon kunde tro mig så grym, så oförnuftig, att vilja inträda i hennes brudgums ställe, i hans hjertas heliga rättigheter? Är det möjligt att hon kunde taga för allvar det prof, jag ville låta Guatimozin undergå –"

"Ett prof blott?" utropade Pietro. "Ack, ett prof, som kostat allt!"

Berättelsen slutar här, ty den vet sjelf icke mera. Historien står stum vid en händelse, så förvånande, så förskräcklig, att berättaren eger inga ord därför. Tro dock icke, läsare, att detta slut var tragiskt: det var icke en gång så mycket som poetiskt: det var det simplaste, kortaste, enklaste af allt i verlden: det var döden endast. Haf en varm tro på ett lif efter detta, o läsare, och du skall kunna förstå allting i verlden.

Med hvilken häpnad hade icke Pietro Bianconi och hans nyss anlände vän, då Erminia icke visade sig, slutligen, efter en lång väntan varit tvungne att – ej utan våld – öppna dörren till hennes kammare. De funno också verkliga Erminia derinne: likväl icke henne sjelf,

utan någonting, som – hade varit hon. Hennes högra arm låg utsträckt liksom till afskedshelsning, men med öppnad åder. Vi som påminna oss, hvad hon en dag hade fått af Guatimozin och hvarefter hon sedan aldrig mer i verlden känt något ondt, med ett slags oöfvervinnlig glädje under allt, som timade, vi kunna också nu förklara det uttryck af frid, af resignation, af stor höghet, som hennes sköna anlete afspeglade, ehuru det bar dragen blott af en hamn, af en hädangången. O, hon syntes i denna underfulla skepnad så leende, som om hennes ande redan hade träffat Guatimozin och ville antyda det för hennes fader.

Landtfolket rundtomkring Santa Eulalias berg, i nejden icke långt från Chihuahuas hufvudstad, än vidare, folket i flere trakter af det vidsträckta Sierra Madre och Sierra de Carcay, tillströmmade hoptals. De voro katoliker liksom Pietro Bianconi, Humphrey O'Brien och Erminia sjelf; de betraktade henne likt ett välgörande helgon i orten, väl icke kanoniserad ännu, men stigmatiserad likväl; ty de varseblefvo märken af såren på begge hennes armar. De bivistade med tystnad och djup vördnad den högtidliga begrafning, som föranstaltats af hennes efterlevande anförvandter. Erminia hade, under den tid hon syntes här, alltid, liksom i det land, der hon förut var, utgjort de fattiges vän, ett skydd för alla nödlidande, hon fann. De samlades nu till tusenden omkring hennes graf; de stackars mexikanska peonerne firade hennes minne med en rikedom af tårar, och de bekransade hennes marmor med Sierra Madres bästa alster, sådana som infödingarne kunde finna: plumierias, begonias, acacias, maguëy och de skönaste rosor af olean-der. Pietro Bianconi och Humphrey O'Brien utdelade bland det goda landtfolket det återstående af Guatimozins skatter, och så slöts hans guldmakeri för denna gång.

Författaren till dessa anekdoter, eller rättare deras antecknare, tilllägger blott – hvilket för öfrigt hvar och en af sig sjelf kan finna – att han icke haft för afsigt att förorda alchymien, samt att han lika litet och ännu mindre kunnat eller velat gilla ett i sista historien förekommande sjelfmord. Frågan handlade blott om att se orsakerna och de underbara former, hvori ett sådant stundom uppenbarar sig.

SUSANNA ÅKERMAN

Det gudomliga ljuset

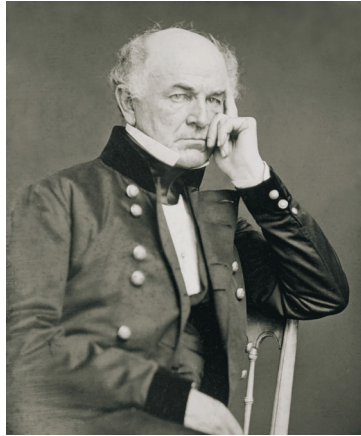
Almqvists möte med Ethan Allen Hitchcock

När Almqvist var i St Louis mötte han med all sannolikhet generalen och swedenborgaren Ethan Allen Hitchcock (1798–1871) som efter sin militära karriär blev alkemihistoriker och samlare av alkemisk och medicinsk litteratur. Hans rika bibliotek finns fortfarande kvar på Washington University i St. Louis medicinska avdelning. 1858 gav han ut en studie, *Swedenborg: A Hermetic Philosopher*, som snart översattes till svenska (1862) med titeln *Swedenborg skildrad såsom hermetisk filosof*. Här jämförs Swedenborgs andliga budskap med alkemisternas och de ses som sprungna ur samma grundintuition, att människan kan pånyttfödas andligen och lösa livets gåta. Almqvist, som ofta tydde sig till de svenskorienterade swedenborgarna i USA, anses ha förmedlat texten till Sverige där den också gavs ut av hans favoritförläggare Huldberg i Stockholm.

Hitchcock föddes i Vermont. Fadern var jurist och skrev texter om lagarnas anda, men han dog redan när Ethan var 15 år gammal. Morfadern var militär och såg till att han fick gå på West Points militärakademi. Hitchcock deltog i amerikanska inbördeskriget på nordstaternas sida och i amerikansk-mexikanska kriget samt i aktioner i indianreservaten. Han steg till generals rang och blev mottagen i Vita huset. Emellertid tröttnade han på armén och drog sig tillbaka i förtid för att studera litteratur och filosofi. Hans karaktär präglades av hans erfarenheter som soldat, humanist och boklärd. Hitchcocks första skrift blev *The Doctrines of Spinoza and Swedenborg Identified, in so far as they Claim a Scientific Ground* (1846), som jämför den förres idéer om en enhetlig substans modifierad av affektioner med Swedenborgs affektlära, där medvetandetillstånd ger uttryck för böjelser, kärlekar och affektioner. Swedenborgintresset växte i Amerika inspirerat av Emerson och de amerikanska transcendentalisterna, som såg Emanuel som en ”representativ”, det vill säga förebildlig mystiker.

Swedenborg beskrivs av Hitchcock som hermetisk filosof i det att hans lära fokuserar på det andliga ljus som från Herren strålar in i människan. Swedenborg sade att hans inre syn hade öppnats och att han kunde se människan som en ande som emottager Sanningens ande, som i Johannes 16:13. Liksom alkemisterna ser han Genesis eller första Mosebok som bärande på en inre mening om människans pånyttfödelse. När alkemisterna säger att de vet ”det enda nödvändiga” så avser de enligt Hitchcock livsprincipen som ibland kallas Merkur, ibland har andra kodnamn. Swedenborg menar att Herren själv är liv, uttryckt som sammanlänkningen av gudomlig kärlek och visdom. Liv är vad alkemisterna sökte och deras hemlighet är vad Swedenborg kallar Herren, livets upprätthållare. Livet finns i allting och livet strömmar in i människan och det uttrycks med korrespondenser och motsvarigheter i alkemisternas snåriga texter, liksom i Swedenborgs klara skrifter: först abstrakt i *Änglavisheten om den gudomliga kärleken och försynen*, sedan i allmänna teologiska termer i *Sanna kristna religionen* och slutligen tillämpas principerna praktiskt i *Himmel och helvete*.

Alkemisternas ”osynliga natur” ger uttryck för samma princip som tas emot genom motsvarigheter i änglarnas språk enligt Swedenborg. Det finns enligt alkemisterna en korrespondens mellan tanke och kropp så att pånyttfödelseprocessen motsvarar de kemiska processerna som avspeglas i alkemistens eget sinne. De ser Bibeln som en skärm eller förhänge bakom vilket det verkliga budskapet döljer sig om det rätt förstås, på liknande sätt som Swedenborg ser en inre andlig mening bakom bokstaven. När skapelseberättelsen säger Varde ljus! så ser alkemisterna detta ljus skapas i sina laborationer, medan Swedenborg ser ljuset instrålas direkt i våra själstillstånd. När alkemisterna talar om en treenhet av salt, svavel och merkur (kvicksilver) såsom materiens kropp, själ och ande, så talar Swedenborg om sakernas mål, orsak och verkan. Livet formas av materia som på effektivast möjliga sätt verkar för sitt ändamål. Artisten som de hermetiska filosoferna omhuldar är den utbildade hantverkare som tränger in bakom ytan för att finna de verkande principerna i materien och en symbol för den regenerativa förmågan hos människan att finna sin fulländning. Swedenborg

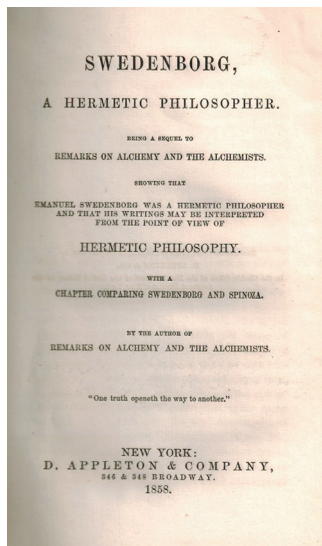
General Ethan Allen Hitchcock (1798–1870).
Anonymt ateljéfoto från 1850-talet.

å sin sida framhävde Gud som det Gudomliga mänskliga, betydelsen av Ordet som själva ordningen, den eviga sanningen, Livet självt. Han ansåg sig tillhöra ett änglasamfund i himlen av upplysta människor och sade att bli gammal i himlen är att bli ung, det vill säga han hade livselixiret för ögonen. Hans Nya Jerusalem samlar dessa upplysta i en underbar enhet.

Den ärrade generalen är aningen besviken i det att han menar att Swedenborg aldrig förklarar vad liv egentligen är, bara *att* det är. Livet strävar efter den mänskliga formen, visserligen. När Swedenborg undervisar om en trappa med 12 steg, ledande upp till Visdomens palats, ser Hitchcock likheter med centrala 1600-talsskrifter, främst Philalethas alkemiska text *Den öppna ingången till konungens stängda palats*. De swedenborgska bibelkommentarerna finner dessutom genklang i passager om skapelseberättelsen i Sendivogius skrift *Det nya kemiska ljuset*. Hitchcock tillägger ironiskt att man knappast behöver hela 12 volymer kommentarer i *Arcana coelestia* – himmelska hemligheter – för att belysa endast två böcker av Moses. Den svenske uppenbararen har dock fördelen av att se sig som varande upplyst av Herren själv, vilket antas fullt möjligt i samklang med alkemisternas insikter.

Hitchcocks studie avslutas med en omarbetning av jämförelsen mellan Spinoza och Swedenborg. Det förtydligas att Spinoza såg Guds esse (essens) som ett med hans existera (vara), som en enda substans med oändliga attribut, såsom affektionernas modi. Esse och existera är samma sak och sin egen orsak. Gud är ett absolut oändligt ting. Swedenborg använder samma terminologi och säger att där det är esse, är det också existera – esse är Gudomlig kärlek, existera är Gudomlig visdom, och de verkar i förening. Alla ting har modifikationer, utom oändligheten som inte har några modi. Hitchcock försöker också visa genom talrika textställen att de bägge författarna har samma syn på kunskap, intuition och frälsning och att för dem bägge motsvarar Guds kärlek kärleken till Gud.

Översättningen till svenska av Carl Wingstedt gavs ut 1862 med författarens initialer endast som signatur efter förordet, E. A. H., ”en amerikan”, men är trogen originalet och inkluderar slutkapitlet med en kort jämförelse mellan Swedenborgs och Spinozas läror. Det antas, bland annat av Lars Krumlinde i *Almqvistiana* 17:1995, att Love har letat upp denna rara skrift under sin vistelse i St. Louis och skickat den till Sverige för läsning i de talrika Swedenborgkretsar som då rörde sig i landet.

Ethan Allen Hitchcock kan också vara källan till Almqvists utläggningar i *Svenska rim* om Shakespeares sonetter och Spensers verser, eftersom Hitchcock 1865 gav ut sina spekulationer om deras esoteriska budskap. Före boken om Swedenborg gav han ut *Remarks upon Alchemy and the Alchemists* (1857) som kan ha legat till grund för den svenska utgåvan av *Guldmakeriets historia*. Senare publicerade han boken *Christ the Spirit – Being an Attempt to State the Primitive View of Christianity* (1860) som spekulerar kring esséerna som varande den grupp ur vilken Johannes Döparen utgick. Dessa teman var kuriosa som intresserade många i 1800-talets Amerika och Hitchcock själv var med sin resliga gestalt en viktig orsak till dessa idéers inflytande i den litterära subkultur som många fann fascinerande. Hans slutsatser bygger i alla händelser på en noggrann läsning av texter och han har en märkbar förmåga att länka samman företeelser som har förebilder och motsvarigheter i detaljerna.

Eftersom jag själv mellan 1982 och 1988 har studerat vid Washington University i St Louis och sett delar av Hitchcocks alkemisamling vid dess medicinska fakultet roar det mig att Almqvist kan ha haft samma upplevelse av det himmelska samband, men kanske fåvitska visdom, som de uttrycker.

INGEMAR LINDAHL

Den almqvistska katastrofen

Recension av Bunny Ragnerstam: Åskan genom tidevarvet

Förutom för sina romaner har dokumentärförfattaren Bunny Ragnerstam gjort sig känd genom tre krönikor över vad han kallat ”folklig historia”, *Arbetare i rörelse I-II* och *Orons år*. I dessa har han skildrat socialismens förhistoria i Sverige under 1800-talet, fram till mästern Palm och socialdemokratins framväxt – en ofta glömd men kulturhistoriskt intressant period. Han har nu i en ny bok på över 800 sidor kompulerat de tre volymerna och inkluderat ny forskning vad avser ”två svarta hål” under denna period. Det viktigaste av dessa rör reaktionen i Sverige på det revolutionära året 1848, med tyngdpunkten lagd vid vad som brukar kallas ”den almqvistska katastrofen”. Följaktligen har Ragnerstam hämtat namnet på sin digra lunta från ett Almqvist-citat, *Åskan genom tidevarvet*, och gett den undertiteln ”Historisk krönika om åren 1845–81” (Gidlunds förlag 2022). Följande recension av den utförliga krönikan koncentrerar sig också på reaktionen efter marskravallerna 1848 i Stockholm och de konsekvenser, återgivna av Ragnerstam i verkets första del, som den fick för Almqvist och andra progressiva publicister.

Som privathistoriker – eller krönikör – fokuserar Ragnerstam på personernas roll och interaktion, vilket är särskilt fruktbart rörande ett historiskt skede i ett litet oligarkiskt samhälle med utbredd ”pauperism” – dåtidens beteckning för massfattigdom, utbredd ohälsa och omfattande analfabetism. Vid mitten av 1800-talet uppgick Sveriges befolkning till 3 miljoner invånare och Stockholms till knappt 100 000. Trots konstitutionalismens införande 1809 hade kungen en betydande makt genom statsrådet och sin möjlighet att manipulera ständsriksdagen. Denna avskaffades inte förrän med representationsreformen 1866, som Almqvist som en av dess främsta förkämpar fick uppleva i Bremen. Den började på allvar diskuteras redan före Oscar I:s trontillträde 1844, men dröjde länge på grund av oenighet om

dess innehåll, särskilt beträffande rösträttens omfattning. Medan den liberala vänstern ansåg att inga radikala reformer kunde genomföras utan en folkrepresentation med allmän rösträtt, motsatte sig det konservativa etablissemanget en sådan grundlagsreform av samma skäl. Som Almqvist såg det skulle det inte gå att bekämpa pauperismen utan allmän rösträtt.

Det var som effektiv agitator för en sådan representationsreform i Aftonbladet och Jönköpingsbladet som Almqvist blev en nagel i ögat på det politiska etablissemanget, som efter 1848 fruktade för sitt fortbestånd. Den moraliska upprördheten över ”det-går-an-prästens” karaktär hade tidigare snarast varit begränsad till kyrkliga och kälkborgerliga kretsar. Ragnerstam skildrar förtjänstfullt interaktionen mellan de borgerliga vänsterliberalerna – som Almqvist – och politiska pionjäer inom den ännu inte integrerade massan av arbetare, huvudsakligen bestående av hantverksarbetare i städerna och jordbruksarbetare på landet. Hantverksarbetarna var fram till 1846 indelade i skrån utan något egentligt samarbete mellan de olika slagen av gesäller. Karaktäristiskt nog var det, som Ragnerstam påvisar, några av de mest rörliga och bildade skraddargesällerna som tog ledningen i de politiska reformsträvandena genom att liera sig med några av de mest lyhörda vänsterliberalerna. Detta skedde till att börja med genom tillkomsten av en gemensam ”bildningscirkel” i Stockholm 1845, vilket Ragnerstam kallar ”det första steget”.

Almqvist tillhörde inte bildningscirkelns grundare men etablerade nära kontakt med flera av dess medlemmar, bland annat skraddarna Sven Trädgårdh och Carl Rudolf Löwstedt. Ragnerstam anser att det finns skäl att tro att Almqvist hjälpte dem att översätta *Det kommunistiska manifestet* från tyska till svenska, varvid devisen ”proletärer i alla länder förenen eder” ersattes av det mer almqvistiska ”folkets röst är Guds röst”. Till en början hade Almqvist också goda kontakter med den andra änden av samhällets spektrum. Den fortfarande liberala kronprins Oscar visade intresse för hans pedagogiska idéer och beställde av honom en historiebok för militären medan han ännu var rektor för Nya Elementarskolan. Som kronprins bidrog Oscar dessutom till hans studieresa till Paris och London 1840–41. Vad gällde

representationsreformen – den stora politiska frågan – delade han också Almqvists syn på behovet av en sådan, även om han förordade en begränsning av rösträtten som uteslöt den obemedlade folkmajoriteten. Ännu 1849 trodde sig Almqvist kunna vinna Oscars stöd för att överta Aftonbladet efter Hierta, med löfte om att fortsätta redigera den i moderat liberal anda. Som Ragnerstam påpekar uppstod den något märkliga situationen att Almqvist i Aftonbladet stödde kungens representationsförslag med inkomststreck medan han i sin vän Johan Sandwalls pressorgan Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning yrkade på allmän rösträtt som en mänsklig rättighet.

Efter februarirevolutionen 1848 i Frankrike och dess återverkningar i form av de blodiga marskravallerna i Sverige övergav emellertid Oscar I sin tidigare liberalism och sökte i stället stöd hos det konservativa etablissemanget, representerat av adeln och prästerna. Inför den nya riksdagens öppnande i slutet av 1850 beslöt kungen, livligt understödd av statsrådet, att inte bara dra åt skruven på de socialistiska föreningar som höll på att bildas i Sverige och Norge utan också på de inflytelserika radikala tidningarna som stödde dessa och krävde rösträtt för alla. Som såväl rättshistorikern Stig Jägerskiöld som Bunny Ragnerstam påvisat i sin forskning använde sig kung Oscar av den reaktionäre kronprins Carl dels för att motverka sitt eget tidigare representationsförslag till riksdagen, dels för att skaffa sig kontroll över den utbredda radikala tidningspressen. Det senare kunde ske på tre sätt: genom att med olika rättsliga medel avlägsna misshagliga publicister, genom att köpa ifrågakvarande tidningar och ge dem en ny ledning, eller genom att grunda nya tidningar som stödde den konservativa linjen.

I fallet Handels- och Sjöfartstidningen i Göteborg och Aftonbladet i Stockholm, de största och inflytelserikaste tidningarna, tillämpades bägge de förstnämnda metoderna, vilket Ragnerstam i detalj skildrat i sin bok i kapitlen ”Attentatet mot Sandwall” och ”Laddningen mot Almqvist”, vilken ledde till katastrofen sommaren 1851. Efter ett par misslyckade försök att ta över Handelstidningen och driva Sandwall i konkurs fann man, som Ragnerstam genom sin forskning visar, ett nytt sätt att komma åt honom genom att starta en rättslig utredning

*Gustaf Wahlbom: Karikatyr av C.J.L. Almqvist
i Folkets Röst 1851.*

om en försvinnning som han skulle ha gjort sig skyldig till åtta år tidigare som kamrer i Smålands Privatbank. Affären med de bortkomna riksdalersedlarna var då för länge sedan avskriven och glömd och banken hade inga soliditetsproblem. Eftersom Sandwall redan vid utredningens tillsättning utpekats som skyldig förstod han vart vinden blåste och emigrerade i april 1851 till USA med en reportageresa till världsutställningen i London som förevändning.

”Taktiken mot Almqvist var mycket lik den mot Sandwall och dessutom lättare att genomföra”, fastslår Ragnerstam i sin väl belagda redogörelse för den almqvistiska katastrofen, som varit föremål för ingående utredningar av litteraturhistoriker och jurister sedan slutet av 1800-talet utan att några obestridda konklusioner kunnat dras på grundval av materialet från rättegången mot honom. Redan i slutet av 1800-talet uttryckte ett par litteraturvetare och en jurist tvivel om de s.k. bevis som framlagts av kärandesidan. Efter en bredare genomgång, redovisad i boken om Almqvist i landsflykten från 1928, kom Ruben G:son Berg också fram till att de bevis som åklagaren stött sig på inte räckte för att utpeka honom som skyldig till de grova anklagelserna. Följande år gjorde advokaten Axel Hemming-Sjöberg en utförlig motinläga, som emellertid präglades av uppenbar övertro på polismästaren och partiskhet mot den anklagade. Framstående litteraturhistoriker

som Henrik Schück, Henry Olsson och Fredrik Böök valde att inta en mer neutral position genom att tala om ”gåtan Almqvist”.

Det var först rättshistorikern Stig Jägerskiöld som med boken *Från jaktlottet till landsflykten* 1970 – uppföljd med *Oskuld och arsenik* 1987 – satte processen mot Almqvist i sammanhang med tidshändelserna, det vill säga den kungliga reaktionen mot demonstrationerna 1848, och kom fram till att Almqvist hade utgjort offer för en välplanerad komplott från högre ort. Denna slutsats har sedermera stärkts av de forskningar som bedrivits av filmaren Janne Lindqvist, vilken överlämnade sitt opublicerade material till Ragnerstam, och författaren Gunnar Balgård. Många litteraturvetare tycktes emellertid inte ha funnit Jägerskiölds sensationella version av katastrofen tillräckligt övertygande. De fortsatte att i olika sammanhang referera till ”den almqvistiska gåtan”, som verkade stämma bättre med den mångsidige diktarens sammansatta personlighet. Jag minns att jag vid en middag hos Olof Lagercrantz efter Jägerskiölds senaste bok diskuterade frågan om Almqvists eventuella skuld i förgiftningsdramat, vilken litteraturprofessorn Thure Stenström samma dag skildrat i en understreckare i Svenska Dagbladet. Benhårt övertygad om att Almqvist var oskyldig kritiserade Lagercrantz understreckaren och uppmanade mig att gå i svaromål – något som jag vid den tidpunkten emellertid inte hade någon möjlighet att göra.

Ragnerstams föreliggande skildring av den kungliga reaktionen mot 1848 års händelser i Sverige, i vilken komplotten mot Almqvist ingår som ett betydelsefullt led, torde på väsentliga punkter ha stärkt Jägerskiölds argumentering. Genom sina välformulerade och väl spridda krav på en representationsreform med allmän rösträtt framstod Almqvist som en samhällsfarlig provokatör, inte minst därför att han inför riksdagens öppnande 1850 kom med varningar som denna: ”Att mycken missbelåtenhet råder inom talrika medborgarklasser med nuvarande ståndsrepresentation kan lika litet vara regeringen obekant, som att anspråk under de senaste åren vaknat hos de arbetande klasserna, vilka för det allmänna lugnet kunde bliva ganska vådliga i en framtid, ifall ingenting göres för att genom en förbättrad representationsreform inleda de samhällsförbättringar, vilka med varje dag bliva mer

trängande. Vi frukta att det vore att lämna rum för illusioner om man föreställde sig en framtida revolutionär explosion på den europeiska kontinenten utan all inverkan på vårt fädernesland. En sådan ligger åtminstone inom möjligheternas gebit, och en upplyst styrelse gör väl att i tid söka förebygga allt, som i en framtid kunde bli vådligt för landets läge.”

I sin version av komplotten mot Almqvist stödjer sig Ragnerstam på sitt eget, Jägerskiölds, Lindqvists och Balgårds forskningsmaterial samt på den omfattande faktasamling rörande rättegången mot Almqvist som Cecilia Sidenbladh publicerade 2008. Där återfinns bland annat fylliga uppgifter om vice auditören Eberhard Hamnström, kronprins Carls förtrogne, som Ragnerstam beskriver som verktyget för operationen, vilken igångsattes samtidigt som statsrådet beslutade om åtal mot utgivaren av den radikala tidningen Demokraten. Att det var lättare att komma åt Almqvist än Sandwall berodde på diktarens affärer med den gamle procentaren Johan Jacob von Scheven. Hamnström nästlade sig således in i gubbens krets som dennes nya juridiska ombud och tog snart ledningen i ett slags rivalitet med Almqvist, som sedermera kallade honom ”en förbannad kanalje”. Det torde ha varit en enkel sak för honom att i denna krets värva de två brottsvittnen som behövdes för att fälla Almqvist i en rättegång, nämligen von Schevens hushållerska och kammarpiga.

I Hamnströms sold kunde dessa, efter egen medverkan, intyga både att Almqvist försökt förfalska reverser och förgifta sin kreditor. Trots Hamnströms och hans hantlangares försök att förmå von Scheven att polisanmäla Almqvist för dessa brott vägrade emellertid den gamle procentaren, förmodligen därför att han inte var övertygad om riktigheten i anklagelserna. Detta innebar ett streck i räkningen i den plan Hamnström utarbetat, till synes i samarbete med kronprins Carl och polismästare Stråle. Inte ens när Hamnström försökte använda sig av von Schevens illegala procenteri som påtryckningsmedel gav denne med sig. Han fick därför själv igångsätta en systematisk ryktesverksamhet med två syften: dels att förmå Almqvist att liksom Sandwall fly utomlands inför en hotande rättsprocess, dels att på detta sätt skapa grunden för en polisundersökning. När Almqvist fick kännedom om

*Gustaf Wahlbom: Karikatyr av J.J. von Scheven
i Folkets Röst 1851.*

den utbredda ryktesspridningen, uppföljd av ett par hotfulla karikatyrer i skandalpressen, valde han, medveten om flera av sina kollegors öde, också att fly landet.

Sedan planen på detta sätt satts i verket kallade polismästaren de närmast inblandade – ett dussintal – till vittnesförhör samtidigt som han såg till att myndigheterna längs Almqvists flyktväg inte försvårade dennes avresa. För det kollektiva vittnesförhöret hade Hamnström själv förberett ett trettiosidigt dokument, som tjänade som förlaga för de övriga. Eftersom han fysiskt närvarade vid förhöret hade han också möjlighet att se till att de andra vittnena inte avvek från det, vilket inte heller skedde. Även om det fanns vissa motsägelser och inkonsekvenser i förhörsmaterialet var det mer än tillräckligt för att utgöra underlag för en rättegång. En sådan inleddes också följande år i Almqvists frånvaro och resulterade i att domstolen gjorde ett uttalande i vilket man i princip förklarade Almqvist skyldig till de anklagelser som riktades mot honom, men att man på grund av vissa bestående oklarheter sköt ett domslut på framtiden: ”Då vad mot Almqvist ifråga om vart och ett av brotten förekommit innefattar mer än halv bevisning att han förövat meranämnda tillgrepp, bedrägeri och förgiftningsförsök prövar Kongl. Krigshofrätten att skäligen lämna saken i dessa delar åt framtiden då den kan uppenbar vara.”

Av den detaljerade och djuplodande utredning Ragnerstam gjort av processerna mot Sandwall och Almqvist är det svårt att dra någon annan slutsats än att anklagelserna mot dem var politiskt motiverade och inte hade stått sig vid en opartisk rättegång. I Almqvists fall finns det kanske inte ”en rykande pistol” som avslöjar komplotten, något som emellertid framtida forskning kanske kan bidra med. Visserligen har Aftonbladets arkiv för perioden ifråga försvunnit, vilket kunde ha klarlagt Lars Johan Hiertas motsägelsefulla agerande, klämd som han var mellan polismästarens påtryckningar och sin gamla vänskap med Almqvist. Möjligen skulle man emellertid kunna spåra hur kronprins Carl använde penningmedel från hovet för att genomföra dubbelkomplotten. ”Follow the money”, som det hette i Watergate-skandalen. I sin bok har Ragnerstam emellertid presenterat en uttömmande indiciebevisning, vars huvudelement utgörs av tidsdiskrepanserna i den officiella bilden av det på förhand planerade förloppet, den systematiska ryktesspridningen med publikationen av karikatyrerna, underlättandet snarare än försvandet av Almqvists flykt och de då förevarande personrelationerna.

För ”Sveriges modernaste diktare” blev följderna av katastrofen mera tragiska än för den tjugo år yngre Sandwall som i landsflykten blev officer i det amerikanska inbördeskriget och därefter fick en post vid tullen. Inte ens sedan han tillbringat femton år i exil ansåg Almqvists bror Fritiof att det fanns förutsättningar för honom att återvända till fosterlandet för att slippa ”dö i obekanta armar”. Som slutord till detta dystra kapitel i Sveriges kulturhistoria skriver Stig Jägerskiöld i *Från jaktlottet till landsflykten*: ”År beskyllningarna mot Almqvist ogrundade måste även tolkningen av hans litterära verk bli i väsentliga stycken annorlunda. Vi har inte längre behov av att förklara de psykologiska gåtor som tagit Henrik Schücks och andra forskares intresse i anspråk ... I stället rullas upp för våra ögon en tragedi av skakande innebörd. En av landets främsta författare, en av dess stora moderna andar, nödgas fly för att undvika den lynchjustis som Emilie Flygare-Carlén så intensivt anade under junidagarna 1851. Ödet – och förföljelsen – leder honom över Tyskland till England och Förenta Staterna, till strapatser och umbäranden, till ensamhet och ångest, på vägar och till ett liv som vi alltför ofullständigt känner.”

LARS-HÅKAN SVENSSON

Songe

Var finns det moln som en gång uppsökte vår stad
och med sitt rosa återsken
lät ana mötets värme och översiggivenhetens slut?

Var finns det rum där den som inte vet sin plats
inbjuds att ta plats
och bli en del av det som äger rum?

Var finns det hav där man vid minsta risk för haveri
helt lugnt kan be: ”Hav
misskund med mig, hav, för detta farkostinnehav”?

Var finns den sjö vars sälla aftonglans gör att vi själva
tänker till den luftspgling
som visar allt vi alltid önskat se?

Var finns det fria ögonblick som alls icke söker sitt
och i sin ljuva flyktighet förenar
sammanflätningens extas och utslocknandets frid?

Jag vet, vet inte riktigt hur jag ska gestalta denna dröm
som alltid väger obeskrivligt tungt
och likväl inte tynger särskilt mycket mer än ingenting.

Medverkande i detta nummer

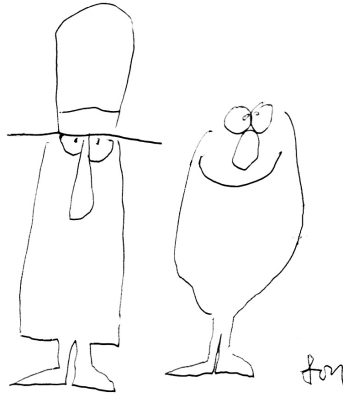
JONAS ELLERSTRÖM är författare och översättare och redaktör för *Almqvistiana*. Han har senast utgett *A som i Alice. En Lewis Carroll-encyklopedi* (med Isabella Nilsson och Inger Edelfeldt, 2021).

MADELEINE GUSTAFSSON är poet, essäist och översättare. Hon har gett ut fyra prosaböcker, senast *Påminnelser* (2016) och tre diktsamlingar som alla ingår i samlingsvolymen *En underlig plats. Dikter 1979–1993*, vilken utkommer under våren 2023.

INGEMAR LINDAHL är författare och diplomat. Han har skrivit en roman, *På besök från evigheten*, om den återuppståndne Almqvist som kommer tillbaka till Sverige för att begära en ny rättegång. Ett utdrag publicerades i *Almqvistiana* nr 45; boken utges under 2023.

LARS-HÅKAN SVENSSON utger i vår diktsamlingen *Snöns eftermäle* i vilken ”Songe” ingår. Han är professor emeritus, verksam som översättare och kritiker.

SUSANNA ÅKERMAN är idéhistoriker, föredragshållare och programansvarig på Swedenborg Forum.

Lars Olsson (Lon): Ormuz & Ariman